

Københavnerskolen og de grundlæggende syntaktiske kategorier

Oprindelig skrevet som foredrag til et symposium om De grundlæggende syntaktiske Kategorier ved Aalborg Universitet November 2000. Her let bearbejdet.

1. Om Københavnerskolens forhold til syntaks

Jeg skal prøve at besvare symposiets spørgsmål om de grundlæggende syntaktiske kategorier med en gennemgang af nogle centrale problemer fra Københavnerskolens lingvistik. Ganske vist stod syntaks ikke centralt for visse markante medlemmer af skolen, men hos både Hjelmslev og Brøndal kan man se skelettet af en beskrivelse af det syntaktiske felt som i mange henseender er interessant og lærerig for nutidig forskning, ikke så meget gennem sine resultater, som gennem de principielle fejlskud de bygger på. Afhandlingens afsnit 3 skitserer hvordan disse skeletter tager sig ud. Der er dem der vil tale om skeletter i skabene; noget er der om det, men der er noget at lære.

Den eneste af københavnerne som for alvor tog fat på syntaksen, er selvfølgelig Paul Diderichsen. Faktisk kan man konstatere at netop Diderichsens tænkning har trukket de uden sammenligning længste spor i dansk sprogvidenskab, og inspirationen fra Diderichsen er ikke hørt op endnu, selv i dag hvor resten af Københavnerskolen er ved at nærme sig status som historiske snurrepiberier. Jeg vil prøve at vise i afsnit 4. at Diderichsen havde fat i en lang ende hvad angår essentielle egenskaber ved syntaksen som alle forskningsparadigmer bør kunne enes om; afsnit 5. vil handle om hvor den lange ende kunne have ført hen hvis Diderichsen havde kunnet forfølge den nærmere.

2. Tese

Den tese jeg vil prøve at forfølge i dette oplæg, er at Paul Diderichsen byggede sin syntaks op på nogle kategorier af pragmatisk natur, kategorier som jeg ikke vil være bleg for at hævde universaliteten ved. De kan siges at udgøre "indholdet" i forhold til den konkrete overfladesyntaks som i denne relation kan ses som et udtryk. Vi bevæger os på den måde inden for en klassisk Saussure'sk tegnmodel.

De kategorier jeg trækker frem, er kategorier som har en betydelig livskraft. De er ubestemmelige mht. humanistisk underspecialisering, simpelt hen fordi deres status er så almen at det ikke kan nytte at reservere dem for logik, lingvistik eller psykologi. Netop denne generalitet er vigtig for min påstand om at de har en rolle at spille i dette symposiums sammenhæng. På den ene side vil jeg gerne gennem min diskussion af Diderichsen fremhæve disse begrebers specifikke nytte for syntaksforskningen, og på den anden side vil jeg også gerne

fremhæve at netop denne type af begreber har en almenhed der gør dem interessante ud over syntaksens specifikke formål. Hvis de ikke havde denne almenhed, ville de ikke være i stand til at udgøre grundlaget for syntaksen, så sandt som vi må antage at grundlaget for syntaksen ikke er specielt sprogligt, men skal søges i en almen kognitiv sfære.

3. Syntaks hos Hjeltslev og Brøndal

Hjeltslev brød sig ikke om syntaks. I en passage fra nogle forelæsninger fra 1934 (Hjeltslev 1972) erklærer Louis Hjeltslev at alt hvad der står i syntaksafsnittene af en grammatik, burde stå i morfologiafsnittene, og det der blev til overs, tilhørte så stilistikken. Hvis man har arbejdet med ældre syntaktiske fremstillinger, ser man let hvorfor Hjeltslev kommer på denne tanke. Trods den fjendtlige form er der en metodisk pointe i hans udfald.

Umiddelbart ville Hjeltslevs tackling af problemet jo ikke lade mange muligheder for en syntaks åbne, men alligevel kan man godt se et sundt perspektiv heri, nemlig den tætte kobling mellem morfologi og så det vi plejer at beskrive som syntaks. En sådan tilgang er ikke fremmed for nogle af de seneste tendenser i den generative grammatik, f.eks. X-bar-syntaksen hvor konstruktionsernes forankring i det morfologiske og opfattelsen af sætningsleddene som projektioner fra kernerne er et centralt dogme. Det er den morfologiske kerne der bestemmer leddets funktionelle omfang, herunder dets evne til at lade sig optage som led i andre syntagmer. Så langt kan vi komme med Hjeltslev, og det er i hvert fald en betydningsfuld pointe. Men hvad Hjeltslev ikke har med, eller i hvert fald aldrig fik udarbejdet, var den mere generelle syntaktiske struktur, f.eks. idéen om hvad der befinder sig på projektionens to etager, flytningsprincipper etc. Han erkendte at rækkefølge kunne ækvivaleres med morfologi, men der ville have været et stort stykke vej igen før der var blevet en syntaks ud af disse vage ansatser.

Brøndal var også en af bevægelsens kirkefædre, og alle særheder til trods en sprogtænker som ruller væsentlige perspektiver op.

Brøndals teori beror på et inventar af abstrakt-semantiske kategorier. Jeg vil i denne forbindelse negligere hans mindre kendte relationsklassifikationer, der ligger til grund for analysen af præpositionernes semantik i "Præpositionernes Theori" fra 1940, og i stedet beskæftige mig lidt med de fire grundkategorier som han bygger ordklasselæren op på i "Ordklasserne" fra 1928. Det er de samme fire begreber der må holde for i hans udkast til en almen syntaks fra 1932.

Begreberne er opstillet gennem en revision af ordklasselærens historie og kobles eksplicit til de fire grundlæggende kategorier for det værende hos Aristoteles, således at vi får følgende opstilling:

D -	kvantitet - tom ramme, plads for en beskrivelse, terminus ab quo
r -	relation - forbindende element
d -	kvalitet - beskrivende element
R -	substans - genstand der indskrives i beskrivelsen, terminus ad

quem

Som Frederik Stjernfelt og jeg har påvist for en del år siden (Stjernfelt og Jørgensen 1989), er der tale om en model der i grunden minder om en klassisk tema-remamodel når den slippes løs i syntaksen. Den tomme ramme **D** - også kaldet terminus ab quo - sætter et felt for en mulig beskrivelse, genstanden **R** - også kaldet terminus ad quem - er den størrelse der inddrages i tekstsammenhængen, og som dernæst kan gøres til genstand for videre elaborering. Der er knyttet nogle raffinerede fænomenologiske pointer til denne omdannelse af en velkendt psykologisk model, bl.a. fordi substansbegrebet *ikke* er et forudsat begreb, men et begreb der skrives ind i tekstsammenhængen. Det der er, er teksten, ikke verden. Og hvis verden skrives ind i teksten, bliver verden til tekst. Det er en lidt kringlet omskrivning af hvad der sker når man opfatter referens og prædikation som talehandlinger, men den har i og for sig mange raffinerede aspekter ved sig.

Så meget om den generelle arkitektur i Brøndals fire kategorier. Brøndals metode er som bekendt at lade begreberne kombinere sig og danne mere komplekse størrelser. Således også med syntaksen. Vi holder os til den centrale etage i Brøndals system, den hvor begreberne kombinerer to og to. Det giver følgende seks og kun seks fundamentale ledtyper, samt deres prototypiske rækkefølge:

Dr:	introduktor
D:d	subjectum
r:d	prædicatum
D:R	extensivum
r:R	objectum
d:R	attributum

Visse af disse kategorier er klare nok; andre derimod er mere tvetydige. *Introduktor* er f.eks. et led der har både topikaliserings- og modaliseringsfunktion, en slags forløber for både fundamentfeltet og for generativisternes COMP. *Extensivum* er et overordnet adverbialled, svarende til sætningsskemaets **a**, hvis beskrivelse hos Diderichsen (se Diderichsen 1946 § 69, till. 1) tydeligt er influeret af Brøndals beskrivelse af extensivum. Extensivum har dog også en slutstillet sektion, svarende til de traditionelle adverbialklasser for tid, sted og måde. Det er et passivt led der sætter omfanget af virkeliggørelse og gyldighed for den sætning det står i. Endelig er *attributum* en fællesklasse for prædikativer og visse typer af indholdsadverbial med snæver forbindelse til verbets semantik.

Disse kategorier kan underinddeles yderligere, og der findes desuden forskellige mindre komplekse ledtyper (klitiske objekter og og subjekter med kun én kategori som definiens) og mere komplekse ledtyper (tunge subjekter og objekter med tre kategorier som definiens). På den måde opnås der tilsyneladende et ret smidigt system, men som man kan tænke sig, er tankens krystal temmelig underlegen over for den faktiske empiri. Det er f.eks. næppe muligt inden for Brøndals system at gøre rede for rækkefølgeforskellene mellem de forskellige sprogs behandling af sætningsleddene. Det diskuterede Brøndal og Diderichsen

temmelig ofte i trediverne, dels mundtligt, dels per brev. Systemet som sådan kommer nok empirisk til kort, men der er klare og gode idéer i det, og Diderichsen, som jeg vender tilbage til om lidt, fik helt klart nogle inspirationer fra Brøndal, således f.eks. felterne **F** og **a**.

Problemet med Brøndals syntakssystem er at dette rummer nogle af de klassiske “fejl” i konstruktionen af en syntaks, nemlig forvekslingen af rækkefølge og ledværdi, eller med andre ord: relationsværdi og positionsværdi. Selve indfaldsvinklen i Brøndals arbejde ser jo ellers godt ud: der bliver taget udgangspunkt i et snævert sæt af centrale veldefinerede kognitive begreber med stor begrebslig bærekraft, og der bliver dernæst udledt nogle mere komplekse empirinære begreber gennem en procedure som er strikte og bindende. Men proceduren giver alligevel ikke noget rigtig brugbart resultat, eftersom apparatet er for usmidigt til at registrere, endsige begrebsliggøre de faktiske konkrete forhold i de konkrete sprog.

4. De centrale kognitive begreber i Diderichsens tænkning

4.1. Setzung og realitet

Diderichsens diskussion af de to begreber “Setzung” og “realitet” finder sted i en tidlig artikel, nemlig “Realitet som grammatisk kategori” fra 1939. De to begreber kan ganske vist ikke relateres direkte til hans konkrete syntaksopfattelse sådan som den senerehen kommer til udtryk gennem skemaet, men indirekte gennem modusbegrebet kan man se en fundamental opfattelse af hvad sætningen er, en opfattelse som jeg ser som central for hans syntaks overhovedet.

Diderichsens beskrivelse er interessant derved at han skitserer en opfattelse af indikativens funktion i den fremsættende sætning der i sin substans har meget tilfælles med Austins opfattelse af den konstative talehandling. Men Diderichsen havde ikke læst Austin; han støttede sig på forskellige tyske fænomnologer, hvis værker jeg ikke har noget førstehånds kendskab til. Det billede der tegner sig i et citat som det følgende, er imidlertid tydeligvis en meget reflekteret opfattelse af indikativens funktion:

Denne Setzung er altsaa ikke (som Dommens) funderet (“verhaftet”) i Virkeligheden, den er endvidere uafhængig af den Talendes egen Mening om Indholdet (en bevidst Fiktion og en grundfæstet Overbevisning udtrykkes i samme Modus) og af den talendes Hensyn til Virkningen paa Tilhørerne (det er ikke Meningen, at Tilhørerne for Alvor skal “tro” paa det fortalte Æventyr eller den fremsatte videnskabelige Hypotese); men ved at fremsætte et Indhold i Indikativ giver man et Tankeprodukt (der har sin selvstændige “irreale” Existens uafhængigt af den reale skabende psykiske Proces) en “forbindende”, “forpligtende” Karakter; man konstituerer det i Udsagnet indeholdte Tankekompleks (“Gedankengebilde”) som grundlæggende Fixum for en udtrykt (ell. blot mulig) videre Tankebygning, og udelukker saaledes Gyldigheden af en bestemt Række af Domme eller Antagelser, der strider mod den først “satte”. Har jeg (som

Dom eller Antagelse) "sat" Sagforholdet: Jorden staar stille, har jeg spærret Muligheden for dermed stridende Domme (fx. Jorden roterer). og en Antagelse i Modstrid med den anførte maa meddeles i "Modus irrealis".

Det vil formentlig være klart, at et saadant bindende Grundlag ikke skabes af Sætninger i de andre Modi (...), og at den "Virkelighed", der finder grammatisk Udtryk i de indikativiske Sætninger, saaledes ikke tilhører "der jenseitsgedanklichen Umwelt", men er en Ejendommelighed ved en Klasse af "Gedankengebilde", der ved deres immanente logiske Funktion udgør en Art Fixpunkter for mere omfattende (realiserede eller blot mulige) Tankekomplexer; karakteristisk for disse "Gedankengebilde" er det, at de kan være "sande" eller "falske", ɔ: at de (under visse Omstændigheder) kan falde sammen med (eller stride mod) "Gedankengebilde" (Domme) af samme Type, der hviler paa (mere eller mindre sikre) empiriske Iagttagelser af de samme Genstande, som udtrykket sigter til ("meint" i de tyske Phænomenologers Sprog).

Diderichsen 1939 s. 37f.

Denne gudsvelsignelse af citationstegn er nok ikke så slemt ment som den ser ud. Diderichsen er ved at vriste sig ud af en klassisk domslogisk kendsgerningsfetichisme og er i stedet ved at opbygge en forestilling om den enkelte sætning som led i en tankebygning - vi kunne fristet til at sige, som led i en tekst. Modalitetsforholdene kommer dermed til at handle om at skelne to centrale funktioner: sætninger der har en forpligtende andel i at bygge tankeverden op - de indikativiske - og sætninger der ikke har denne forpligtende karakter - de ikkeindikativiske. Sand/falsk-distinktionen bliver skubbet ud på det sidepor hvor den bør stå, og i stedet får den enkelte sætning til opgave at være med til at bygge en tankeverden. De sætter en realitet - påfaldende paralleller til hvordan Austin opfattede den konstative talehandling.

4.2. *Fundament*

De semantiske pointer ved fundamentfeltet har Diderichsen opridset i EDG § 73 till 1; jeg vil ikke gå nærmere ind på dette afsnit, men nøjes med at erindre om de tre hovedmotiver for valget mellem forskellige mulige fundamenttyper blandt leddene i sætningen:

- a) Hensynet til leddets funktion i sætningen, dvs. til subjektets præferenceposition
- b) Hensyn til det foregående, dvs. til fundamentfeltets funktion som en position hvorfra der forbindes tilbage til det tidligere sagte eller skrevne
- c) Udhævelse (emfase), dvs. fundamentfeltets særlige funktion som plads for fremhævede led.

Mens de to første uden videre har med fundamentfeltets grundlæggende funktion som temaplads at gøre, er c) lidt mere særpræget. Der er tale om en variant af

den patetiske sætningsbygning, som vi kender fra Henri Weil: rækkefølgen gammel-ny information byttes om for at give sætningen en markant retorisk form (sml. Weil (1844) 1869 s. 38 - 42).

Diderichsen gav en næsten endnu mere markant, men meget knappere beskrivelse af fundamentfeltet, da han i 1936 præsenterede sin sætningsteori ved det ottende nordiske filologmøde:

Tilbage bliver saa kun Pladsen foran Vb. finitum; her findes paa Dansk praktisktaget aldrig mere end eet Led, som vi her vil kalde Indlederleddet; dette Led, hvis specielle Funktion belyses ved, at det savnes i Bydesætninger og mange Spørgesætn., kan udfyldes af ethvert som helst af de i det foregaaende opregnede Sætningsled og lejlighedsvis også af de fleste Underled, men i almindeligt Sprog vil det dog oftest være et Situationsled (ofte en Bisætning) eller Subjektet, man finder paa dette Sted; lidt sjældnere vil det være det direkte ell. indirekte Objekt ell. et af en slutstillet Præp. styret Subst. ell. Pron. (*ham kan man ikke stole paa*), og næsten kun i særlige (patetiske) Stilarter vil man finde Omfangsled eller andre Arter af Led (*Ikke bøjede hans Knæ sig, Vred blev den store Bastian, Grynte vilde Grisene*). Behandlingen af dette Indlederled, der paa een Gang er Bestmmende for hele Sætningens indre Struktur og det Element, der fortrinsvis betegner Sætningens Forhold til det Foregaaende, er al Prosas Nerve, og den Frihed, hvormed det kan behandles, gør det til det vigtigste Punkt i en Deskription af et Værks Sætningsstruktur. Diderichsen 1936 s. 45f.

Denne redegørelse for fundamentfeltet er interessant ved på én gang at opregne og diskutere muligheden for at forskellige slags sætningsled forekommer på feltet og samtidig implicit fastlægge en rangorden mellem leddene der kan minde om de tilsvarende principper bag Jan Firbas' kommunikative dynamik. Den normale orden over for den patetiske orden er også medtaget og anvendes til analysen af leddenes forekomst. Bemærk ordet prosas nerve, en betoning af den retoriske funktion som næsten mangler helt i EDG, hvad man godt kan være lidt ked af.

Fundamentfeltets centrale funktion er således ikke blot forbindelsen tilbage til den forudgående tekst, men også emfasen, der står i en slags afledt forhold til den fremadskridende roligt analytiske fremstillingsmåde. Diderichsen havde et klart blik for fundamentfeltets scenesættende funktion, og han skelnede omhyggeligt mellem scenesættelsen og subjektet, som han med rette kun tilskrev et middelbart forhold til scenefunktionen.

De få spredte bemærkninger, især fra 1936-teksten, viser at Diderichsen tydeligt foregreb hvad der senere skulle komme fra Pragskolen som 'funktionelt sætningsperspektiv'. Og i modsætning til modalitetsopfattelsen kom dette aspekt af sætningslæren til at spille en central rolle i sætningsskemaet.

4.3. Valens

Endelig er det værd at bemærke at Diderichsen i sine tidlige år ofte antydede synspunkter der implicerer en opfattelse af verbet som en valensfigur. Dels er det den gennemgående tanke om verbet som centralled der antyder det, dels er det nogle tekniske detaljer i fremstillingen fra 1936 der viser at han skelner som i en valensteori mellem obligatoriske og fakultative komplementer. Diderichsen opdeler lidt vaklende verbet i en indholdsdel og en neksusdel, svarende groft sagt til de to klassiske positioner, *v* og *V*, og dernæst begynder han at opdele leddene efter *V* i led der altid skal stå bag ved indholdsverbet, og led der også kan stå foran. De der har fast placering bagved, kaldes underled, de øvrige karakteriseres som "løst tilknyttede" og døbes også situationsled. Endnu mere tydeligt træder ideen om verbalvalensen én i møde i et ord der forekommer i disputatsen om Skånske Lov, nemlig verbets "relationsbasis" (Diderichsen 1941 s. 15).

Formentlig er det endnu engang hans indlæsning i den tyske fænomenologi der bringer ham på sporet af en idé om verbet som den styrende størrelse i sætningerne som forestillingshelheder, men det er et punkt jeg bliver nødt til at udtale mig om i al vaghed, da jeg ikke har undersøgt det nærmere. Men Diderichsen fastholdt ikke tanken, i hvert fald gennemførte han den ikke. Allerede i EDG er alle ideer i den retning vejret helt hen, og når Erik Hansen i 1970 mener at han gør en pionerindsats for at introducere valensteoretiske ideer i dansk syntaksteori, er han givetvis i absolut god tro. Diderichsens ansatser har formentlig ikke engang for ham selv stået som foregribelser af en valensteori.

Der er mange gode idéer i den unge Diderichsens arbejder, ideer der har en stærk inspiration fra filosofisk side, først og fremmest tysk fænomenologi og neokantianisme, fx. Cassirer, men også i nogen udstrækning fra tidlig angelsaksisk filosofi. Wittgenstein og den senere udvikling stod han imidlertid fremmed overfor, efter eget udsagn. Man kan mene hvad man vil om den ordrige tyske fænomenologi, som Brøndal formentlig havde henvist ham til, men den har centrale pointer om sætningen i forhold til det kognitive som Diderichsen greb og betjente sig af. I hvert fald i en sådan udstrækning at der er noget at bygge på i hans tænkning.

5. Diderichsens empiriske mangler og deres kognitive aspekter

Jeg håber at jeg med det forrige afsnit nu har vist hvordan Diderichsens teori faktisk bygger på et interessant og relevant filosofisk-lingvistisk projekt, et projekt af en type der meget vel kan sammenlignes med Hans Götzsches epiformale teori (Götzsche 1994) og andre tilsvarende forsøg på at overvinde den uinteressante barriere mellem formalistisk og funktionel teoridannelse. Men det er ikke det samme som at jeg vil forsvare alle Diderichsens løsninger til sidste blækdråbe. Tværtimod er der adskillige af dem som ikke holder vand, samtidig med at nogle af dem har meget interessante kognitive aspekter. Nogle af dem vil jeg prøve at trække frem hér.

5.1. *Forholdet mellem plads og ledværdi*

Diderichsen opererede på dette punkt med at pladserne og ledværdierne ikke uden videre var associeret med hinanden. Hans argumentation findes i disputatsen om Skånske Lov (Diderichsen 1941), men som jeg har påvist i forskellige sammenhænge, er denne argumentation ikke gyldig. Jeg skal kort repetere min kritik.¹

Diderichsen opfattede ledfølgen, sådan som den udtrykkes i pladserne, som radikalt forskellig fra relationsværdien. Man kunne mene at dette er at slå sig på munden. Hvis der er noget der udtrykker relationsværdien i en dansk sætningsstreng, turde det være rækkefølgen, og netop derfor er det så besynderligt at Diderichsen i sin disputats (Diderichsen 1941) ofrer så meget krudt på at torpedere det principielt gyldige i analogien. Navnlige er det ofrede krudt påfaldende derved at argumenterne faktisk kan gennemhulles hvis man arbejder lidt med hans argumentation.

Diderichsen vil modbevise den tætte sammenhæng ved at tage tre såkaldte rækkefølgemorfemer op til diskussion. Et "rækkefølgemorfem" er en teoretisk konstruktion fra L.L. Hammerich²; det er en betegnelse for en ledfølge af en sådan fasthed at den fungerer som signal for ledværdien, svarende til den funktion som bøjningsendelser (i 30'ernes teoretiske fællessprog: 'morfemer') kunne have.

- 1° Indirekte objekt altid før direkte objekt;
- 2° Inverteret subjekt altid før direkte objekt;
- 3° Det finite verbums stilling i indikative sætninger som tegn for forskellige modi: spørgende, fremsættende, subjunktiv.

I disputatsen mener han at have modbevist eksistensen af dem alle tre, hvilket skal tages med en del forbehold. Til det første kan man bemærke at der findes virkelig få brud på det.³ Det indskrænker sig til 10 verber, alt i alt en overskuelig gruppe, som oven i købet i sig selv er temmelig heterogen mht. semantik og ydre form. Det andet har Diderichsen faktisk selv benyttet sig af i noget af sin argumentation, og det synes ikke muligt at finde rigtig relevante eksempler der skulle kunne forstås som brud på reglen. Det tredje rækkefølgemorfem har Diderichsen også selv betjent sig af, og der synes ikke at være nogen empirisk tvivl grund til ikke at antage at denne lovmæssighed gælder fuldt ud i dansk.

Man kunne derfor fristes til at lave det modtræk til Diderichsen at man simpelt hen ansatte de pågældende "rækkefølgemorfemer" som grundlæggende

¹ Sml. Jørgensen 1993 og 2000, kap. 3.

² Hammerich 1935, sml. Diderichsen 1941 s. Se diskussionen af begrebet i Jørgensen 2000 s. 59f.

³ Jeg har ridset dem op i Jørgensen 1993 og i Jørgensen 2000 s. 66 - 71.

faktorer i dansk syntaks. Det ville give en fast kernestreng med rækkefølgen

Subjekt (S)	Adverbial (a)	Verbum (V)	Indirekte objekt (IO)	Direkte objekt (DO)
-------------	---------------	------------	-----------------------	---------------------

Man vil nok spørge hvor jeg henter disse klassiske betegnelser for sætningsfunktioner fra i denne sammenhæng. Mit svar vil være at jeg henter dem fra en semantisk dimension; jeg opfatter dem som grammatikaliseringer af forskellige indholdsfunktioner. Tilsvarende indholdsbestemmelser finder man hos Widell 1996 og Togeby 2003. Den mindst komplicerede af disse grammatikaliseringer er det direkte objekt, den størrelse der er direkte knyttet til den handling som verbet betegner, enten ved at blive påvirket af handlingen eller ved at blive frembragt gennem handlingen. Det indirekte objekt opfatter jeg som en grammatikalisering af et modtagerindhold. Endelig er subjektet for mig at se en kompleks semantisk figur. Ud over de semantiske indhold som de to objekter også kan skematisere, kan subjektet skematisere årsags- og intensionsindhold, samt formentlig en hel del andet. Subjektet er en meget heterogen semantisk konstruktion, forbundet med fundamentfunktionen, sådan at den allerede er mere pragmatisk end semantisk. Det er også derfor en definition af subjektet i smag med Hans Götzsches⁴ giver vældig god mening.

Det er muligt for alle led i denne streng at forlade de fastlagte pladser, men kun under ganske bestemte vilkår, og kun for at påtage sig overdeterminerede funktioner andetsteds i sætningen. Det er en anden måde at bygge et sætningsskema op på end Diderichsens; det jeg gør, er at jeg projicerer ledværdien på strengen og lader det blive grundlaget for rækkefølgen i sætningen. Rækkefølgen er central for at kunne skelne de tre nominale valensled; også valensbegrebet må nemlig inddrages i denne sammenhæng. Mht. adverbialet, som i kraft af sin morfologi og sin konstruktion ikke skulle være forveksleligt med andre ledtyper, må man fastslå at der er en plads, selv om vi ikke uden videre kan tilskrive den nogen logik. Jeg er ikke interesseret i at fylde hele apparatet med pragmatisk eller semantisk motiveret logik med det samme; jeg vil nøjes med at lade det stå som et punkt til overvejelse hvorfor dette led også synes at have en fast plads.

5.2. *Hvad er et felt, hvad er en plads?*

Begreberne “felt” og “plads” står centralt hos Diderichsen, men er samtidig ikke ganske afklaret i hans teori. Den første version af teorien opererer med pragmatisk-syntaktiske funktioner på felterne, mens pladserne er defineret ved karakteristika, som i en velvillig optik er syntaktiske, men i en uvenlig rent morfologiske.

Det taler for Diderichsens fornuft at han lod teorien få navn efter det pragmatisk-syntaktiske niveau; det hedder et **felt**skema, og ikke et **plad**sskema.

⁴ Götzsche 1994 s. 75.

Men samtidig kan man diskutere hvordan forholdet mellem felterne og pladserne skal fastlægges. Det bliver kun defineret ganske impressionistisk hvordan forholdet mellem disse sektorer i sætningsstrengen er. Man kan ane de pragmatiske relationer der ligger bag tredelingen i felter: fundament - neksus - indhold, altså en bevægelse fra den tomme ramme, Brøndals **D**, over de forbindende grammatikaliserede elementer, neksus, Brøndals **r**, til en forestilling om et indhold, størrelser uden stor abstrakt grammatikalisering, Brøndals genstandsbegreb **:dR**. Man kunne tegne det som i figuren hér:

D	r	:dR
<i>Fundamentfelt</i>	<i>Neksusfelt</i>	<i>Indholdsfelt</i>

Idéen er altså at sætningen indskriver et indhold i en tekstsammenhæng. Det er i princippet den samme opfattelse af sætningens forhold til kommunikationen som helhed som Brøndal arbejder med, og indskrivningen af indholdet i diskursen sker på en måde der ligefrem bliver synliggjort i formen. Det vil sige: hvis man køber at formen er denne og ikke en anden. For selve feltinddelingen er mere et æstetisk arrangement og en vægtning af forskellige syntaktiske kendsgerninger, end det egentlig er en kendsgerning der er direkte formalt aflæselig. - En anden måde at forstå dette forhold på er at det er et knæfald for den traditionelle grammatik og dens sammenknytning af subjektet og verbet som konstituerende led, svarende til den logiske doms subjekt og prædikat. Der er en pragmatisk pointe i at betone de led der "aktualiserer" sætningen, for nu at bruge et godt Brøndalsk-Diderichsen'sk udtryk, men det kan også ses som slet og ret traditionalisme.

Problemet er nemlig at flere af funktionerne har en fundering andre steder i sproget. Forbindelsen til tekstsammenhængen etableres i denne stilisering af sætningens pragmatik gennem fundamentet. Diderichsen kobler ikke sætningssubjektet særlig tydeligt til det diskursivt veletablerede, og det kan der være mange snusfornuftige grunde til, bl.a. at han ser subjektet som en grammatikaliseret funktion, og det synes i sprog af denne typologiske karakter at være en fornuftig idé. Men hvis man ser på hvor der findes muligheder for at udtrykke tekstsammenhængen, må man nok indrømme at der findes en del flere muligheder end blot fundamentet. Fundamentet er ganske vist en markant syntaktisk-diskursiv funktion, men det ville være urigtigt at identificere de to funktioner.

Måske kan man købe opfattelsen af fundamentet og den vigtighed som Diderichsen tilskriver det, men det bliver mere kompliceret hvis man går videre. Sådan som feltinddelingen ser ud fra Diderichsens hånd, prioriterer den først neksuselementerne, og dernæst indholdselementerne, forstået på den måde at alle sætningens aktanter er valensmæssige sideled til verbet, inklusiv subjektet, men dette synspunkt ligger under for at neksusorganisationen er vigtigere i Diderichsens optik. Man kan se det af at valensbundne og sågar valensbærende elementer kan befinde sig i neksussonen, samtidig med at de lige fuldt er medlemmer af den semantiske zone som defineres af indholdet.

Man kunne tænke sig en ganske anden fordeling af elementerne i skemaet; den kunne sågar støtte sig på en slags realskematisme, i og med den støtter sig på hvordan sætningens pladser fordeler sig i en ledsætning. Jeg vil ikke påstå at den er bedre, men den er et alternativ til Diderichsens opstilling og skal her for så vidt kun tjene som korrektiv til feltskematikken.⁵

Dette er Diderichsens opstilling:

<i>Hovedfelter:</i>	Konjunk-tionalfelt	Fundament-felt	Nexusfelt	Indholdsfelt
Hoved-sætning	k _s	F	v n a	V N A
Ledsætning	k _s k _u	-	n a v	V N A

Mit alternativ ser således ud:

<i>Rækkefølge-morfem:</i>	Konjunk-tionalfelt	Fundament-felt	Kernemorfem	Slutfelt
	k _s k _u	F m	S a V IO DO	A

Man vil genfinde kernemorfemet i denne opstilling. Uden for det befinder sig feltet **A**, som jeg vender tilbage til nedenfor. Foran har vi to diskursive funktioner, fundamentfelt og modalplads. Denne opstilling vender ganske enkelt vægtningen af indholdsværdiernes fastlæggelse over de diskursive værdiers fastlæggelse. Resultatet heraf er en anderledes skematisme. Dens fordel er at den prioriterer de mindst sammensatte syntaktiske funktioner på bekostning af de mere komplekse. Denne prioritering skulle gerne give et klarere billede af de kræfter der virker i sætningen, men jeg er ikke afvisende over for Diderichsens prioritering, jeg vil blot ikke naturalisere den.

5.3. Struktureringen af slutfeltet

Feltet **A** er en af de mest problematiske grupperinger i sætningsskemaet. Som man vil huske, opdeler Diderichsen rask alle sætningsled i to hovedklasser: de nominale og de verbale. Alle ledtyper der ikke hører til nogen af disse grupper, er adverbialer og henvises til felterne **a** og **A**.

Denne raske operation betyder at feltskemaet reelt kun kan skelne de tre obligatoriske valensled fra hinanden, samt selvfølgelig verberne. Diderichsen havde en meget velgennemtænkt analyse af forskellen mellem adverbialer der

⁵ Den udformning af skemaet som jeg her foreslår, er stærkt påvirket af ideer fra Lars Heltoft; i Hansen og Heltoft (2005) benyttes en meget lignende feltinddeling.

kun kunne stå på **a**, adverbialer der var bundet til **A** og adverbialer der kunne stilles frit på begge pladser (EDG § 69 till. 1). Den er interessant, men den når aldrig ned til at sortere mere omhyggeligt mellem de forskellige adverbialtyper. Så langt kan man nå med Diderichsen, men det ville unægtelig være et interessant projekt at se om ikke i hvert fald nogle af alle disse ledtyper der i mangel af adgangsbillet til de fine pladser henvises til at friste tilværelsen som adverbialer, med lidt omhu kunne indrangeres i en mere specificeret klasse.

Lad mig indledningsvis bemærke at jeg tror at Diderichsens fordeling af leddene over pladser er korrekt nok, modsat hvad mange andre har ment. Der ligger i selve ideen om sætningsstrengen som pseudomorfem, at strengen skal kompensere for morfologisk markering. De nominale led har absolut ingen markering, mens de såkaldte adverbialer alle, enten gennem ordklassetilhøret eller gennem andre typer af funktionel mærkning - præpositioner, tryktab i verbet m.v. - har en form for markering der suspenderer behovet for rækkefølge-markering. Pladserne **n** og **N** markerer funktionstilhøret for de ellers umarkerede nominale led, mens **a** og **A** er pladser for led med en yderligere markering, den være sig morfologisk (i kraft af en præposition) eller semantisk (i kraft af tilhøret til en specifik semantisk klasse, som i "*Sidste søndag* mødte jeg Jens Lyn i bussen til Køge"). Jeg har behandlet dette problem mere indgående i Jørgensen 1993 og 2000 kap. 3.3.

Lars Heltoft (1992) har taget et vigtigt skridt ved at identificere en særlig plads inde i **A**, en plads han kalder **P**. **A** kan nu deles op i tre delstreng: **A** - **P** - **A**. **P**-pladsen er en plads for forskellige noget heterogene typer af led der alle har det tilfælles at de kompletterer sætningsverbets semantik uden selv at udgøre en referent (i logisk-semantisk forstand). Det drejer sig f.eks. om partikler ved partikelverber, faste prædikativer til subjekt (og objekt), såk. indre objekter.

F	m	S	a	V	IO-DO	A	P	A
Så	har	Peter	atter	kastet	nettet		ud	
Dengan g	var	Jensen	endnu ikke	blevet			inspektør	
For ti år siden	kunne	Hansen	kun	spille			tuba	når han var fuld

De er karakteriseret ved at de som hovedregel har tryktabsforbindelse med verbet; i den forstand kunne man se **P**-pladsen som en plads for materiale der morfologisk set ikke er verbalt, men i kraft af tryktabsforbindelsen inkorporeres i verbets semantik.

A-pladsen foran **P** er en plads der kun kan udfyldes af én slags adverbialer, nemlig mådesadverbialer. For at forstå hvordan **P** fungerer, ville en dyberegående analyse af mådesadverbialerne og deres forhold til mulige **P**-led være en spændende, men desværre endnu uudforsket opgave.

Det ville være et stort fremskridt for forståelsen af disse mærkelige forhold hvis vi kunne få analyseret Diderichsens adverbialgruppe ud i nogle mere enfoldige kategorier. For tiden er der mange forslag til løsning, nogle fornuftige,

og nogle dybt misvisende. Prøv f.eks. at se på følgende, som jeg har fra min kollega Erik Vive Larsen:

I går aftes gjorde studenterne kål på min gode konjak

Vi vil gerne vide hvad slags konstituent *kål* er. Det ligner et objekt, men der er tydeligvis problemer. F.eks. kan det hverken have bestemmerled eller beskriverled:

* *I går aftes gjorde studenterne den nydeligste kål på min gode konjak*

- ejheller kan denne konstituent sættes i bekendt form eller flertal:

* *I går aftes gjorde studenterne kålen på min gode konjak*

* *I går aftes gjorde studenterne alle kålene på min gode konjak*

Når man så opdager at der kan sættes et mådesadverbial foran, forsvinder fristelsen til at antage at vi har med et objekt at gøre. Det må være et led på **P**:

F	m	S	a	V	IO-DO	A	P	A
I går aftes	gjorde	student erne				(grundig t)	kål	på min gode konjak

Den ville samtidig kaste lys over objektklassen, som givetvis indeholder nogle sære væsner af uerkendt dybde.

6. Konklusion

Et arbejde som dette er også et credo. Jeg resumerer *mit*:

- 1) Siden Searles rehabilitation af den urgamle prædikatsformel (Searle 1969 s. 73 - 99) har parret 'reference - prædikation' været grundmodellen for det propositionelle indhold i en sætning. Som tankefigur synes parret at være temmelig uomgængeligt og nyttigt, så det foreslår jeg at vi fastholder. I forhold til en forståelse af sætningsskemaet er parret egnet til at skematisere forholdet mellem det grammatiske subjekt og verbet med dets øvrige valensbundne led.
- 2) Ud over det propositionelle indhold er den abstrakt-kommunikative dimension også central for forståelsen af sætningens struktur, enten man nu vil lade nøgleordet til denne funktion være 'talehandling' eller 'udsigelse'. Det handler om mindst to aspekter af sætningen i forhold til kommunikationen, dels om sætningens fundering i situationen, dvs. det vi også behandler som 'tema' eller 'topik', og det handler om sætningen som talehandling rettet ind i situationen. Begge disse funktioner er

knyttet til to grammatikaliseringsaspekter af sætningen: sætningens indlederled, fundamentet eller forfeltet, samt om den abstrakte modalisering der kommer til udtryk i sætningsadverbierne i samspil med ordstillingen. Også dette funktionelle aspekt af sætningen kan man finde klart udtrykt i Diderichsens syntaktiske arbejde.

- 3) Om prædikatets opløsning i indholdsvalente led med grammatikaliserede udtryk - altså det man kunne kalde for valensanalysen - må man indrømme at den står svagt hos Diderichsen, men den findes faktisk i ansatser. At disse ansatser er utilstrækkelige til det brug vi i dag gerne ville gøre, er en anden sag. I denne sammenhæng er der grund til at uddybe definitionen af indholdsleddenes semantik på en sådan måde at valensanalysen kan gøre rede for mere præcise semantiske nuancer (sml. Jørgensen 1984).

Mit credo er naturligvis mit eget, men som man vil se, fører der brede veje fra det tilbage til de overvejelser om syntaks som Københavnerskolen gjorde sig. Hjelmslev, Brøndal og Diderichsen havde alle fat i områder af syntaksens teori og analytiske praksis som stadig er brugbare i udforskningen af de syntaktiske forhold.

Litteraturhenvisninger:

Brøndal, Viggo: *Ordklasserne*. København: G.E.C. Gads Forlag 1928.

Brøndal, Viggo: *Morfologi og Syntax = Københavns Universitets Festskrift 1932*.

Brøndal, Viggo: *Præpositionernes Theori = Københavns Universitets Festskrift 1940*.

Diderichsen, Paul: "Prolegomena til en metodisk dansk Syntax." Opr. i Spang-Hanssen, Brøndal & Brøndum-Nielsen (udg.): *Forhandlinger paa det ottende nordiske Filologmøde i København den 12-14 August 1935*. København: J. H. Schultz Forlag 1936, s. 41-46, nu tillige i *Helhed og Struktur* (s. nf.) s. 21-26.

Diderichsen, Paul: "Realitet som grammatisk kategori". Opr. i *Nysvenska studier* 19 (1939) s. 69-91, nu tillige i *Helhed og struktur*, s. 31-51.

Diderichsen, Paul: *Sætningsbygningen i Skaanske Lov*. København: Ejnar Munksgaard 1941.

Diderichsen, Paul: *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal 1946 og sen.

Diderichsen, Paul: *Helhed og struktur*. København: Gads Forlag 1966

- Götzsche, Hans: *Deviational Syntactic Structures*. Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket 1994.
- Hammerich, Louis L.: *Indledning til tysk Grammatik*. København: G. E. C. Gads Forlag 1935.
- Hansen, Erik: "Sætningsskema og verbalskemaer". *Nydanske Studier* 2/1970 s. 116 - 141.
- Hansen, Erik og Lars Heltoft: *Grammatik. Syntaks*. Roskilde Universitetscenter 2005.
- Heltoft, Lars: "Topologiens plads i en sprogteori". Gregersen (udg.): *Lingvistisk Festival = Sprogvidenskabelige Arbejdspapirer fra Københavns Universitet* 2/1992 s. 67 - 98.
- Heltoft, Lars: "The Topology of Verb Second and SVO Languages. A Study in the Sign Function of Word Order". Herslund, Michael (udg.): *Word Order = Copenhagen Studies in Language* 15. København: Handelshøjskolens Forlag & Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 1992 s. 13 - 64.
- Hjelmslev, Louis: *Sprogssystem og sprogforandring*. København 1972.
- Jørgensen, H.: "Verber, syntax og skrift" *Semiotik* 7-8/1984 s. 100 - 120.
- Jørgensen, H.: "Paul Diderichsen's Sentence Scheme Interpreted as a Glossematic Construct". Michael Rasmussen (udg.): *Hjelmslev et la sémiotique contemporaine = Travaux de cercle linguistique de Copenhagen* vol. 24. København: C.A.Reitzel 1993, s. 36 - 51.
- Jørgensen, H: *Studien zur Morphologie und Syntax der festlandskandinavischen Personalpronomina*. = *Acta jutlandica* 73, Aarhus Universitetsforlag 2000.
- Searle, John: *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press 1969.
- Stjernfelt, Frederik & Henrik Jørgensen: "A Closer Analysis Always Reveals a Difference". I Brandt (red.); *Actualité de Brøndal*.
- Togebj, Ole: *Fungerer denne sætning?* København: G.E.C. Gads Forlag 2003.
- Widell, Peter: "Aspektuelle verbalklasser og semantiske roller - Den dobbelte aspektkalkule". Lone Schack Rasmussen (red.): *Semantiske roller = Odense Working Papers in Language and Communication* 10 (1996), s. 135-168.